

Java Revisited (gepubliceerd in HP/de Tijd, Kerstnummer 2003)

"Goedenmorgen, hoe gaat het met u? Alles goed?"

Wandelend in de Plantentuin in Bogor worden we in onwennig Nederlands begroet door een aantal heren die als vanzelfsprekend met ons meelopen. Wat zijn onze plannen vandaag? Hebben we Bali al gezien? Waar komen we vandaan? Hoe heet ons hotel? Als goede gastheren bieden zij aan ons de tuin te laten zien. Of een gedeelte, als wij weinig tijd hebben. Of misschien alleen de lელიvijver bij het paleis? En dan dringt het tot ons door dat we een roedel freelance gidsen aan ons broek hebben en dat we kans lopen straks met vijf betaalde uitleggers (één voor elk van ons) meer bomen en struiken te moeten bezichtigen dan goed voor ons is.

"Vriendelijk blijven maar altijd doorlopen" was de stelregel van Carmiggelt als hij in Amsterdam aangeklampt werd door bewonderaars en dat is op veel plekken ook een prima advies voor de toerist in Indonesië. Zeker nu toeristen hier schaars wild zijn. We lopen als nimmer tevoren en wijzen elk verzoek om ons te gidsen vriendelijk maar beslist af.

Dertig jaar geleden, in 1974, waren wij hier ook. Met mijn vrouw en onze twee jonge kinderen maakte ik een sentimental journey naar ons beider land van herkomst. In de serie "Schrijvers op stap" schreef ik er destijds over in HP en breidde dat uit tot het reisboek Vanonder de Koperen Ploert. Suharto was enkele jaren eerder aan de macht gekomen, de betrekkingen met Nederland waren hersteld en langzaam begon het toerisme naar de voormalige kolonie op gang te komen. We reisden met allerlei soorten vervoer 3 maanden door Java en ik raakte eindelijk verlost van het heimwee dat ik met me had megedragen sinds in juni 1953 de Johan van Oldebarneveldt mij in Amsterdam afzette, een banneling van 14. Eenmaal terug op Java brak het besef door dat ik daar niet meer thuis hoorde. Dat moment staat me nog precies voor de geest. Tijdens een feestdag bezochten we met de kinderen de dierentuin van Bandung. Het was er razend druk, het glooiende terrein zo dicht bevolkt dat de dierenhokken nauwelijks meer te zien waren. Toen we de toegang door gingen merkte ik ineens dat het geluid van de menigte afnam. Het werd stil. Ik keek op en zag duizend hoofden naar ons kijken. Een enerverende gewaarwording en op dat exacte moment drong pas echt tot me door: ik pas niet meer in het straatbeeld, ik val hier op, ik ben een vreemdeling.

Nu, 30 jaar later, gaan we dan ook als toerist. Als ouder geworden en op zijn gemak gestelde toerist, om precies te zijn. We pakken de Premium Class van de vliegmaatschappij want dat geeft meer beenruimte en we hebben een busje met chauffeur ingehuurd om de vijf man van ons gezelschap te vervoeren over de hele lengte van Java, van West naar Oost. Airconditioned, dat spreekt vanzelf. De hitte van Jakarta slaan we over, dat schiet op en we gaan meteen naar Bogor, het vroegere Buitenzorg. Daar is het presidentiele paleis en de inmiddels bijna tweehonderd jaar oude Plantentuin. In 1974 was de Tuin nog primair een botanisch centrum,

met bomen die de hemel in groeiden terwijl vleermuizen slaperig aan hun takken hingen. We liepen er toen drie dagen rond met de tong op de schoenen, want de tuin kende geen enkele voorziening voor dorstigen.

Nu is het een soort Vondelpark, maar dan geheel zonder spelregels. Auto's rijden er rond, talloze groepen en groepjes Indonesiërs picknicken er, je kunt er van alles kopen. De drukte heeft ook te maken met de schoolvakanties en wat is er tegen gezelligheid, houden we onszelf voor. Drie studentes willen op de foto met onze zoon, omdat hij zo hoog boven hen uitsteekt. Hij poseert wat verbaasd als reus: met zijn 1 meter 84 behoort hij in Nederland tot de middelmaat. Op een grasveld begint een vergadering van een kleine honderd islamieten, als we de hoofddoekjes mogen geloven. De spreker van de dag is bepaald geen opruier, dankzij de microfoon kunnen we nog tientallen meters verder zijn slaapverwekkende preek horen. Op het volgende veld zingt en danst een Christelijk jongeren-gezelschap en vraagt ons om mee te jolijten. Ook hier helpt Carmiggelts advies. Maar we zijn de klos als we na een uur lopen neerzakken bij een warung voor wat koude frisdrank. Onmiddellijk worden we omringd door verkopers van alles wat een mens in de tropen nodig zou kunnen hebben, zoals batik overhemden en strohoeden of een nieuw horloge. Maja, mijn echtgenote, wil geen hoed maar wel een foto maken van een

hoedenverkoopster die een groot deel van haar voorraad in een stapel op het hoofd draagt. Zij ziet handel en begint met Maja te tawarren over wat het kost om haar te fotograferen. Uiteindelijk komen ze uit op 5000 rupiah (een halve Euro). "Ga maar staan" zegt mijn vrouw en terwijl ze poseert zie ik dat ze het toch niet prettig vindt haar lichaam zo verkocht te hebben.

Als we verder wandelen is er plotseling net zoals dertig jaar geleden de rust van het aloude kerkhofje, omgeven door een klein bamboebos. Een twintigtal witmarmeren Hollandse graven uit de eerste helft van de 19e eeuw. Een raar idee dat ik nu weer dezelfde grafstenen sta te fotograferen als toen. De Gouverneur-Generaal Eerens (1836-1840) en Vice-admiraal van den Bosch liggen er nog steeds, tussen de jonggestorven moeders en kinderen die ons eigenlijk meer ontroeren. De dood was toen altijd heel dichtbij. Terug in het hotel merk ik dat het restaurant geen bier verkoopt. O ja, zegt onze chauffeur, het hotel is arabisch eigendom. En dat is nieuw in vergelijking met 30 jaar geleden.

Magelang - Ambarawa

Magelang, mijn geboorteplaats is een plezierig stadje onder de rook van de berg Merapi. Mijn geboortehuis heb ik hier 30 jaar geleden al op aanwijzingen van mijn moeder gefotografeerd, maar bij terugkeer sloeg zij er één blik op en schudde haar hoofd: het verkeerde huis. Nadien heeft mijn nu ook meereizende zus naarstig spoorwerk gedaan, maar waar de plaquette aangebracht moet worden zal wel altijd duister blijven.

Dichtbij is een andere historische plek, want in de barakken van kamp Ambarawa 6 heb ik de oorlogsjaren doorgebracht, van mijn derde tot zesde jaar.

Als kind accepteer je alles maar zoveel jaar na dato moet het er maar eens uit: culinair stelde het Jappenkamp weinig voor. En veel vertier was er ook niet. Het onderwijs voor de kinderen bestond uit een oudere ex-lerares die ons op de grond liet zitten terwijl we met armen en benen moesten wapperden onder het zingen van: "Lamme handjes, lamme voetjes, kan niet lopen langs de straat." Maakten wij het haar te lastig dan deed zij haar kunstgebit uit en liet ons dat zien. Dan zat de schrik er wel een tijdlang in. Achteraf bekeken was zij vermoedelijk niet helemaal in orde, maar omdat wij geen idee hadden wat onderwijs was en hoe het gegeven moest worden, kwam het ook niet bij ons op om onze moeders eens in te seinen. Goddank maakten de Japanners een einde aan het schooltje. In augustus 1945 eindigde de oorlog en konden we de poort uit. Mijn één jaar oudere broertje overleefde het niet en ik hield nog lang herinneringen aan het kamp en aan de angstige tijden direct na de bevrijding. Maar gelukkig, het leven ging in rap tempo door.

In 1974 kwamen we ook langs Ambarawa, maar toen ik de chauffeur vroeg te stoppen bij het Jappenkamp keek hij me verbaasd aan: de Jappen zijn allang weg, meneer. Daar had ik geen weerwoord op en we reden dus door. Ditmaal doen we wel een poging.

Ambarawa is een vriendelijk dorpje, schitterend gelegen tussen de bergen en ondanks het dichte hek om het kamp moet ik als kind die mooie natuur in de verte gezien hebben. Ik herinner me alleen maar dat het elk jaar kouder werd. Op de plek waar toen de Japanners een militair kampement omvormden tot interneringskamp is nu een Cavalerie-regiment gevestigd.

De plaatselijke trots is het spoorwegmuseum: een oud Hollands stationnetje uit het begin van de 20ste eeuw met het opschrift Willem I en een aantal locomotieven uit diezelfde tijd. Alles keurig gepoetst en onderhouden. We kopen tickets voor de topattractie van dit museum: een tochtje met een lorrie over 5 kilometer spoor. Ons kleine gezelschap kan makkelijk in het wagentje en we tuffen vrolijk voorwaarts. Eerst door een open veld met sawah's, de bergen op de achtergrond. Ach wat is het

hier mooi. Ik zie in de verte een paar barakken en besef dat ik bijna zestig jaar na dato naar de plek kijk waar het kamp lag en waar zoveel mensen zo lang zo ongelukkig waren. De snikhete appels herinner ik me nog, waar je lang stond te staan tot eindelijk iedereen geteld was. De moeders telden vooruit en prentten hun kind het getal in dat geroepen moest worden als het aan de beurt was. Als je het verkeerd zei kreeg je moeder een klap. Iesj Nji Sjang Sji Go Ro, zo ongeveer klonk het Japanse tellen, weet ik na al die tijd nog. Als de lorry een kampong nadert, trekt de machinist aan een koord en enkele schrille fluittonen klinken door het dal. En we merken vervolgens dat de lorry niet dagelijks rijdt.

Want kinderen hollen opgetogen met ons mee, boeren zwaaien vanaf de sawah, fietsers stappen af en kijken om. Ik zie een moeder die met haar kleuter op de voorgalerij op een matje ligt uit te rusten, verrast overeind komen om ons toe te wuiven. "Fotostop" zegt de conducteur tien minuten later. We stappen uit temidden van wat pisangbomen en terwijl we die braaf fotograferen zien we wat de eigenlijke reden van de stop is: er moet onder de zitting van de passagiersbank een handel omgezet worden zodat de lorry achterwaarts de terugtocht kan beginnen. Het

heeft iets lachwekkends, 5 kilometer achteruit rijden met een bestuurder die al die tijd half omgekeerd over de passagiers heen probeert te kijken. De kinderen van het dorp maakt het niets uit, die hollen weer vrolijk mee. De moeder zit nu klaar op haar galerijtje en pakt het armpje van haar kleuter om die te laten wuiven. Ambarawa, de naam zal voortaan ook mooie herinneringen met zich meebrengen.

het dal van Ambarawa

Sultan Henk

"Ik zeg het en ik herhaal het: we's zijn het zwakke punt van Indonesie", zegt onze Kraton-gids, en legt uit dat hij daarom altijd een Drum rookt als hij die plek bezoekt. Geen Samson maar Drum specificceert hij nog eens voor alle duidelijkheid. 75 jaar is hij, een magere gebrilde intellectueel van één meter vijftig die ons meldt dat hij nog voortdurend bezig is zijn Nederlands bij te slijpen aan de hand van het Prisma spreekwoordenboek en de Denksport Puzzel. "Een mens is nooit te oud om te leren, nietwaar?" Hij is blootsvoets, traditioneel gekleed in sarong en jasje en draagt een servetachtige hoofdtooi.

In zijn stem hoor ik echo's van het Nederlands zoals dat in mijn jeugd in Indie werd gesproken: zorgvuldig articulerend en met een vage klank van bekakt. Zijn ene oog is van glas en kijkt onaangedaan voor zich uit, terwijl zijn andere oog ons met enige belangstelling bekijkt als hij zijn gidsteksten serveert.

Zijn verhaal over de Kraton is gelardeerd met gezegden als "geld dat stom is maakt recht wat krom is" en een enkel zelfgemaakt woordgrapje: "geen veldmaarschalk maar geldmaarschalk".

Het is druk in de Kraton van Yogya, weinig toeristen maar des te meer Indonesische dagjesmensen. De andere gidsen maken ruim baan voor de onze, hij staat kennelijk in hoog aanzien en eerlijk is eerlijk, hij maakt op ons ook grote indruk. We durven hem alleen van achteren te fotograferen.

Als we de kleurrijke pendopo's gezien hebben mogen we een nieuw gebouwtje bekijken dat gewijd is aan de in 1988 overleden sultan Hamengku Buwono IX, ofwel sultan Henk zoals onze gids hem noemt ("de huidige is sultan Piet").

Opgevoed in Nederland (middelbare school in Haarlem, studie in Leiden) werd hij toch een belangrijke figuur bij het tot stand komen van de republiek. We zien wat foto's van zijn voetbaljeugd, zijn collectie medailles, wat glaswerk uit Leerdam, een aantal zilveren schalen "van Gero uit

Schoonhoven" zoals onze gids benadrukt, en ten slotte een vreemde verzameling huisraad: een zestal theezeefjes, wat plastic lepeltjes, bestek. We kijken er bevreemd naar, maar bedanken onze gids hartelijk als we hem aan het eind van de rondleiding onze geldelijke bijdrage overhandigen. "Dit zijn toch geen steekpenningen?" grapt hij. Even later zien we hem in de schaduw voorovergebogen zitten over zijn puzzelboek.

Wat de we's betreft had hij wel gelijk, vooral in de wat armere bewoningen en restaurants is het hurktoilet een plek waar je niet graag een misstap zou doen en waar een goed reukvermogen een handicap is. Als toerist maken we daar alleen onderweg kennis mee, onze sterrenhotels hebben Nederlandse wc's.

Ethel Portnoy heeft in één van haar essays beschreven hoezeer zij moest wennen aan de Nederlandse wc-potten waarin de laatste overblijfselen van het eerder genoten voedsel ter bezichtiging opgebaard worden voordat de waterval ze wegspoelt. In de meeste landen ontbreekt dat presentiegedeelte van de closetpot. Indonesie is één van de weinige gebieden waar je als erfenis van het koloniaal verleden de Nederlandse wc-pot nog aantreft, aangevuld met de 'botol cebok', een fles water die je na gedane ontlasting over de bilspleet uitgiet waarbij je met de linkerhand dat gedeelte schoonveegt. Indonesiers beschouwen de linkerhand dan ook terecht als onrein en vinden het een belediging om iets met die hand aangereikt te krijgen. De botol cebok is – in elk geval in de betere hotels - vervangen door naast de wc-pot een waterslang met spuitstuk op te hangen of in het ergste geval een handdouche. In Kalibaru (hotel Margo Utomo II) trof ik de ultieme technologische vernieuwing aan: achterin de wc-pot een omhoog gericht koperen pijpje dat als je de bijbehorende kraan opent een krachtig straaltje water omhoog spuit, precies op de menselijke achteruitgang gericht. Als je niet uitkijkt wordt het meteen een lavement.

Surabaya: Een kerkhof en een ander kerkhof

We gaan op bezoek bij mijn altijd 7 jaar gebleven oudere broer die hier begraven ligt op het oorlogskerkhof Kembang Kuning. Net zoals toen we hier in 1974 waren raak ik ontroerd door de Last Post-sfeer op dit

grote oorlogskerkhof met de onafzienbare rijen witte kruisen en keurig aangeharkte paden. Mijn broertje Robbie ligt op het kinderkerkhof, de kruisen zijn daar wat kleiner dan die van de volwassenen en bij de meisjes is een bloem-motief in het hout gesneden. Jongens en meisjes liggen gelukkig wel door elkaar. Als ik afscheid van Rob genomen heb (ik kom hier misschien nooit meer) loop ik de rij dode kinderen langs. Even verderop zie ik de kinderen Engelenburg liggen, vijf kinderen in de leeftijd van 4 tot 10 die allemaal overleden zijn op dezelfde dag: 29 oktober 1945.

Dat was in de Bersiap-tijd, de roerige periode vlak na de beëindiging van de oorlog. Welke vreselijke gebeurtenis heeft deze 5 slachtoffers gemaakt en ligt ergens anders misschien hun moeder? (de vaders waren in die tijd nog niet terug uit de krijgsgevangenkampen). Ooit zal ik het uitzoeken, neem ik me voor en ik fotografeer

zorgvuldig elk graf en zet mijn handtekening in het gastenboek van het kerkhof. "Bagus" (mooi) hebben vele vorige bezoekers in de commentaarkolom gezet en dat doe ik ook maar.

De graven worden vanuit Nederland verzorgd door de oorlogsgravenstichting en ik hoor dat zelfs de verf waarmee de kruisen geschilderd worden uit Nederland komt: de Sikkens Rubbol SB, een dure verf die garant staat voor langdurig verzet tegen de weersinvloeden.

Een uur later bezoeken we een ander kerkhof in de buurt, en het verschil kan nauwelijks groter zijn.

Peneleh is het oudste kerkhof van Surabaya, het dateert uit pakweg 1850. In de jaren dertig schreef Willem Walraven erover: "Het was er gloeiend heet en het is er geheel boomloos. De graven liggen in het gelid want de doodgraver was bepaald een oud-sergeant."

Die oud-sergeant zou zijn schepping niet meer herkennen. In het hart van Surabaya wordt deze begraafplaats langzamerhand overgenomen door de omliggende kampongs.

Buurtbewoners doen hun middagdut op de zerken onder de verroeste dakjes die veel graven hebben. Anderen hangen er hun wasgoed te drogen. Er groeien nu heel wat bomen op de begraafplaats, er grazen geiten, er lopen kippen. Veel graven zijn geschonden, je kijkt door de gaten in het metselwerk naar waar vermoedelijk nog wat gebeente

ligt. In 1974 fotografeerde ik hier het graf van de familie Metselaar dat geheel in puin lag. Een aardige beeldgrap vond ik dat toen. De Metselaars zijn nu niet meer te vinden. Dertig jaar geleden was het al een erg verwaarloosd kerkhof, maar de manier waarop de levenden zich nu in het dodenrijk dringen is bijna obscene. De mensen kunnen niet anders want de kampong groeit uit zijn voegen, maar misschien kan er van Nederlandse kant eens op aangedrongen worden dat dit kerkhof fatsoenlijk geruimd wordt. Dat zou in 2000 eindelijk gebeuren, las ik ergens, maar veel haast maakt men er kennelijk niet mee.

Middagdutje op een zerk

Indrukken

Het voordeel van maar één keer per 30 jaar Java bezoeken is dat de verschillen tussen vroeger en nu je beter in het oog springen. We reisden van Jakarta naar Surabaya en zagen groter en drukker geworden steden en dorpen.

(Tafereel op Status Quo-lijn monument in Pujon, Oost-Java)

Op veel huizen en alle kampongpooften zie je de datum 17-8-1945, de start van de republiek. Men is er trots op, je ziet het ook op de pleinen: martiale afbeeldingen van heldhaftige vrijheidsstrijders die de laffe kolonialisten met streng gebaar weggagen. Met die grandioze overwinning is ook de wrok verdwenen lijkt het wel, want als Hollander wordt

je zeer warm ontvangen.

Tussen de steden en dorpen is gelukkig nog veel natuur. Bergen, bossen, rivieren, meren, de zee en overal sawahs in vele tinten groen. Java is nog steeds heel mooi. En hoe overvol de steden ook zijn, in plaatsen als Bandung, Malang, Surabaya zijn de brede boulevards met de koloniale huizen bewaard gebleven, men weet stijl te waarderen.

De Ijen boulevard in Malang, daar zou elke burgemeester in Nederland een moord voor doen. Toch gaat het volgens de kenners slecht met Indonesie: een zwakke president, corruptie overal, en dan ook nog de Krisis Moneter. Als analyse van de ontwikkelingen van de laatste jaren zal dat wel kloppen, maar over perioden van 30 en 50 jaar gerekend zie ik alleen maar

voortgang. Natuurlijk is er nog steeds armoe, maar dankzij de goedkope kunststoffen kan iedereen behoorlijk gekleed gaan en dankzij de vruchtbaarheid van het land is er geen hongersnood.

Een gezin kan leven van zo'n 30 à 40.000 Rp per dag ofwel € 125 per maand. Bij arbeidersdagsalarissen van 15 à 17.000 rupiah per dag op het platteland betekent het wel dat man en vrouw allebei moeten werken. Dankzij de lage lonen is mechanisatie nog steeds een duur alternatief voor handarbeid en op het land zie je dus alles nog gebeuren zoals het eeuwen geleden al gedaan werd. Slechts een enkeling heeft een Kerbau Jepang (letterlijk: Japanse buffel), een piepklein motortje voor het ploegen van het land.

Overall merk je dat het beschikbare werk heel dun uitgesmeerd wordt, dat zit in de cultuur van het helpen van familieleden. Wie een baantje heeft neemt al snel iemand aan (een neef, een zwager) die een deel van het werk onderaanneemt en zo ook wat verdient. Zo zie je een overwegbewaker een jongeman aansturen die daadwerkelijk de spoorboom omhoog hijst. Of bij de ingang van een zwembad iemand die het geld van je aanneemt en het dan een meter verder naar de kassier brengt. Het is geen belangrijke baan, maar hij heeft werk en kan een gezin stichten.

Dat begint met een brommer. Elke jongeman met een baan schaft zich die aan zodra hij de aanbetaling van Rp 1 miljoen (€ 100) bijeen heeft gespaard. Het is de snelste manier om het jongere zusje van Marion Bloem achterop te krijgen. Haar evenbeeld wordt hier in forse aantallen geproduceerd, in verschillende lengtematen en stemmingen maar altijd herkenbaar zusje Bloem.

Bij de wat oudere brommers zie je waar dat samenzijn toe geleid heeft: de nog jonge vader voorop, een Bloem achterop en daartussen geklemd hun 1 à 2 kinderen. Als het programma voor gezinsbeperking in Indonesie succes heeft kan dat alleen het gevolg zijn van de beperkingen van de brommer: meer dan 2 volwassenen en 3 kinderen hebben we er niet op gezien, daar lag duidelijk de limiet.

De toename van de welvaart is ook te merken aan het aantal Indonesische dagjestoeristen dat je bij alle toeristische attracties ziet. Vroeger had niemand daar geld of tijd voor, zonder vakanties zwoegde men dag in dag uit voor het brood op de plank met twee of drie banen. Nu kan men zich af en toe in het weekend een familie-uitje permitteren en zijn de bezienswaardigheden niet meer geheel afhankelijk van de blanke toeristen.

Verbijsterd was ik door het warenhuis Tunjungan Plaza in Surabaya. Een enorm complex waar de Bijenkorf wel een keer of 6 in kan, het grootste winkelcentrum van Zuid-Oost Azië. Alle dure merken cosmetica, schoeisel en kleding kan je hier krijgen, er zijn foodcourts en supermarkten, alles straalt luxe uit. En wat je bij die prijzen niet zou verwachten: het is er druk! Niet met toeristen want die zijn er nauwelijks in deze handelsstad. Nee, het is druk met Indonesische klanten, die zich per taxi laten aanvoeren en ook per taxi

weer vertrekken. Tijdens de hele reis heb ik niet zo'n overdaad aan chique in winkels gezien als hier en de grote klandizie betekent dat er nog heel wat Indonesiers zijn die de "krisis moneter" goed overleefd hebben. Ik hoor ook dat er een forensentrein is van Malang naar Surabaya, dan moet er sprake zijn van de opkomst van een kantoor-middenklasse en dus van carrieres.

Een groot verschil met vroeger is ook de populariteit van het Engels. Engels is 'in', wordt vaak gebruikt als chique kop boven een tijdschriftartikel, of op een uithangbord. Men spreekt meestal wel een paar woorden, maar als je wat terugzegt blijkt het verstaan moeilijker. Engels schrijven blijkt nog lastiger.

"We can go out for pleasure to the deeply sea by renting sailors which are served there many" stond dertig jaar geleden in een toeristische folder over de haven van Surabaya. Dat soort zelfgemaakt engels is er helaas niet meer, maar soms zie je nog wel iets dat een beetje in de buurt komt.

"Please put out your shoes" las ik op de ingang van een stofvrije fabrieksruijme en "Keep close" op een deur die dicht moest blijven. De behoefte aan Engelse opschriften kreeg een aparte dimensie in het restaurant waar alle stoelen aan de achterzijde voorzien waren van een duidelijk leesbaar bordje met het woord "Elephant". Niemand at daar.

En dan ten slotte de Islam. Ik zag er nogal tegenop om het nostalgische beeld dat ik had van de Javanen te voorzien van hoofddoekjes en andere Islam-bekledingen en vreesde ook overal om 4 uur wakker gemaakt te worden door loeiende bidzangen. Ik ben absoluut geen ochtendmens en zou om die reden alleen al nooit praktiserend mohammedaan kunnen worden. Maar het viel enorm mee.

Natuurlijk, vooral in berg en dal hoorde je geregeld het hoorngeschal vanaf de moskee, soms van meerdere concurrerende kanten. En de pijl die de richting van Mekka aangeeft (de kiblat) was in in elke hotelkamer aangebracht op het plafond of elders, tot mijn verrassing zelfs een keer in het laadje van een zeer verplaatsbaar bureau (zie hieronder)

En inderdaad zag je geregeld vrouwen en meisjes met een hoofddoekje om. Maar nergens kreeg ik het gevoel van beklemming dat je bekruipt bij beelden uit Iran en andere fundamentalistische moslim-landen. In Indonesie werd en wordt graag en veel gelachen, op straat zie je de schoolleerlingen met en zonder hoofddoekje samen oplopen, op de vijf televisie-netten overheerst vrolijke jolijt met een hoog Mounties-gehalte (mannen die een zoen van een schone dame krijgen, vallen steevast ruggelings ter aarde van verrukking). Natuurlijk zijn dit oppervlakkige toeristen-indrukken en zeker is er achter de schermen heel wat meer aan de hand. Maar in het straatbeeld is de Islam gelukkig niet overheersend.

Afscheid

Aan het slot van onze reis is er Pasirputih, een klein strandje aan de oostkust van Java, eigenlijk alleen bekend bij Indonesiers. Ik ken het uit mijn jeugd. We huren een kamer in een door de regering beheerd hotel, dat dus wat morsig en vervallen is. Maar de kamers zijn groot, de mandibak heeft schoon en koel water en geen douche of bad kan het bij 32 graden celsius opnemen tegen de verkwikking van het mandiën.

Op zondag als we aankomen is het druk, men eet en drinkt en maakt een tochtje met de vlerkprauw om tegen donker massaal per brommer of auto te vertrekken, een lange werkweek voor de boeg.

De volgende ochtend ben ik vroeg op en ga loom op het voorgalerijtje wakker worden. Het is nog niet echt licht.

De zee klotst zachtjes, de boten liggen op het strand te niksen, rust alom. De vrouw van de kantine brengt koffie. "Permissie?" vraagt ze beleefd en buigt haar lichaam aan mijn kant omlaag, een gebaar van onderdanigheid dat gelukkig bijna uitgestorven is. In een palmboom hangt hulpeloos een vlieger. Ik herinner

me het vechtvliegeren nog uit mijn jeugd: je stampte een glazen lampenpeer tot glaspoeder, mengde dat met lijm, haalde er een vliegertouw doorheen en liet dat drogen. Dan had je glasdraad. Vervolgens liet je aan dat draad je vlieger op. Op de begane grond was het meestal windstil maar hoog in de lucht stond een stevige wind en met bewegingen van je pols kon je je

vlieger duikbewegingen laten maken. Als je de kans kreeg liet je je vlieger over het draad van een ander duiken zodat je eigen glasdraad het zijne doorsneed. Zijn vlieger zag je dan stuurloos op de wind wegdrijven. Veel van die vliegers kwamen in bomen of telefoondraden terecht en zag je in de loop van de jaren wegwijnen tot geraamte. Sommige haalden de grond en werden dan bezit van de vinder. Tegenwoordig is vechtvliegeren een probleem, hoorde ik eerder op deze reis van onze chauffeur Yopi en dat heeft te maken met de brommers die er in mijn vliegertijd nog niet waren. Als het glasdraad van zo'n verloren vlieger tussen de bomen van de wegen komt te hangen en een bromfietser er hard doorheen rijdt, wil die er wel eens een dodelijke snee in zijn hals aan overhouden.

Hier op het strand van Pasirputih kan dat gelukkig niet. Hier is alles vredig en veilig.

Een jonge vrouw komt met een klein kind op de arm langs, een halve stap achter haar echtgenoot. Hij kijkt wat stuurs. Ze haalt al lopend van achteren een hand door zijn haar en tikt hem even op de rechterbil. Het helpt, een eindje verderop neemt hij het kind over. In de verte kraait een kamponggaan, de toppen van de klapperbomen bewegen licht, de zon begint warmer te worden. Ik voel dat ik toch nog steeds een beetje thuis ben in dit land.

Hans Vervoort

Email: brievenbus@hansvervoort.nl

Website: www.hansvervoort.nl

Op de volgende pagina's vier foto's die moeilijk in de tekst in te voegen waren:

Pasirputih: prau volgeladen met dagjesmensen

Pasirputih bij avond

Sawah's bij Wonosobo

Lunch in Surabaya: aan de Gurami Bakar (geroosterde vis). Van links naar rechts: zoon Eric, gids/chauffeur Yopi, Hans Vervoort en het achterhoofd van reisgenoot Theo Bakkenes. De kelapa muda (jonge klapper) staat op tafel.

